

praktično aplikacijo takšnih (ali pa tudi čisto drugačnih) izhodišč na našem konkretnem literarnozgodovinskem gradivu.

D. Dolinar

Jan Mukafovský:
ESTETSKE RAZPRAVE
Slovenska Matica,
Ljubljana, 1978.

Zanimanje za strukturalizem je bilo pred leti tudi pri nas precej močno. Šlo je za zahodnoevropski, predvsem francoski strukturalizem, ki je poleg svojih lastnih dosežkov v filozofiji, sociologiji, antropologiji, teoriji umetnosti in lingvistiki ustvarjalno posredoval tudi izsledke starejših in novejših strukturalnih metod raziskovanja. Tako so prav v Franciji popularizirali dosežke ženevske (de Saussurove) šole, ruske formalistične šole, češkega funkcionalizma itd. Največ informacij o ruski formalistični šoli je npr. prišlo k nam prek spisov T. Todorova in J. Kristeve. Dosti manj poročil je bilo o anglo-ameriških strukturalnih poskusih ali o danski (københavnski) lingvistični šoli. Šele pozneje so se v slovenski znanstveni publicistiki začela pojavljati tudi imena vzhodnoevropskega strukturalizma, na prvem mestu ime profesorja tartujske univerze Jurija Lotmana, pa Uspenskega, Proppa, Revzina, Kondratova, Segala, Slovaka Bakoša, Poljaka Slawiškega idr. Članki so bili s področja literarne vede, estetike in filozofije ter sociologije, manj pa so zadevali lingvistiko ali folkloristiko. Pojavili so se tudi prvi prevodi del, čeprav še vedno lahko na prste ene roke preštejemo njihove knjižne izdaje. Ena zadnjih so *Estetske razprave* Jana Mukafovškega, ki so v prevodu dr. Franeta Jermana izšle ob koncu lanskega leta pri Slovenski matici v Ljubljani.

Jan Mukafovský (1891–1975) je bil osrednji estetik in literarni teoretik praškega lingvističnega krožka. Ta je uradno nastal na prvem mednarodnem kongresu za fonetiko leta 1932 v Amsterdamu, čeprav je svo-

je teze objavil že 1929. leta, ko se je na prvem mednarodnem kongresu slavistov v Pragi formirala skupina z imenom Praški lingvistični krožek. Teze krožka so bile zasnovane že leto poprej (1928) na prvem mednarodnem kongresu lingvistov v Haagu. V obdobju 1928–38 je krožek redno izdajal *Dela (Travaux du Cercle Linguistique de Prague)*, ki so izhajala tudi pozneje, zlasti redno v drugem obdobju delovanja, po letu 1948. Jedro krožka so sestavljali Čehi; njegov »patriarh« je bil Vilém Mathesius, vodilni člani pa B. Havránek, J. Kořínek, J. Vachek, K. Horálek, J. Mukafovský, V. Skalička, B. Trnka, P. Trost. V zbornikih krožka so redno sodelovali tudi nečeški znanstveniki, predvsem A. Isačenko, N. Trubeckoj, R. Jakobson in S. Karcevski.

V lingvistiki je praški lingvistični krožek razvil Saussurove teorije in omogočil nadaljnji razvoj strukturalnega jezikoslovja. V literarni znanosti pa so nekateri člani krožka nadaljevali delo skupine OPOJAZ in ruskih formalistov, zlasti Tomaševskega, Tinjanova in Vinokura. Zvezni člen med obema skupinama je bil Roman Jakobson, ki je živel v Pragi. Četudi je poglavitno delo krožka potekalo na področju lingvistike, so se nekateri člani – Havránek, Kořínek, Vachek in Mathesius občasno, Mukafovský pa redno – lotevali problemov estetike, literarne teorije, poetike, stilistike in jezikovno-literarne kulture. Skušali so razmejiti temeljne kategorije, kot so jezik in govor, jezik in stil, pismenstvo, literarni jezik in poetični jezik, ter definirati jezikovno funkcijo, vrednoto in normo, funkcionalne plasti jezika in zvrstne stile ipd. Mukafovský je bil filozofsko izobražen estetik in literarni teoretik praškega krožka, ki je po vojni največ vplival na razvoj češkoslovaške, poljske in sovjetske literarne vede, četudi njegovi znanstveni dosežki danes še niso tako jasno razvidni kot dosežki drugih članov krožka, zlasti lingvistov (gl. npr. *Slovar praške lingvistične šole*, ki ga je leta 1960 izdal Josef Vachek). Izsledke češkoslovaškega funkcionalizma je

Mukafovský tudi sam sintetiziral (gl. predavanje *O strukturalizmu*, 1946).

Slovenski prevod estetskih razprav Jana Mukafovskega obsega deset temeljnih študij, predavanj in člankov, »ki se ukvarjajo z vprašanji splošne estetike kot posebne znanosti,« – tako piše v uvodu prevajalec Frane Jerman. Odločitev, da prevedemo v slovenščino samo estetske razprave, ne pa tudi literarno-teoretičnih, poetoloških in kritičnih spisov Mukafovskega, je seveda narokoval obseg knjige in zbirka, v kateri so razprave izšle. Knjiga je zato predvsem celovit in enoten presekok estetskega dela češkega teoretika in nam omogoča vpogled v temeljne kategorije, ki jih je Mukafovský v svojih delih obravnaval. Gre v prvi vrsti za probleme znanstvene estetike in njenega področja (estetičnosti), kjer se pojavljajo estetska vrednota, funkcija in norma, ter za probleme umetnosti kot strukture in znaka.

Jan Mukafovský izhaja iz fenomenološke analize umetnosti, ki pa seže tudi v okrožje njenega družbenega konteksta. Zakaj za raziskavo umetnosti sploh veljajo iste besede, ki jih je zapisal posebej za literaturo v *Pripombah k sociologiji pesniškega jezika* (1935): »Zgodovine literature ne smemo raziskovati tako, kot bi bila komentar, ločen od evolucije zunajliterarnih pojavov, temveč kot enoten tok, ki ga usmerja družbeni razvoj, tako kot rečna struga usmerja reko.« Mukafovský povezuje umetnost s samim antropološkim bistvom človeka; le-to jo nareja za univerzalno vrednoto s splošno veljavnostjo. Zato se mora lotiti najprej človekovih temeljnih stališč do predmetne stvarnosti. To so praktično stališče, teoretično (ali spoznavno ali tudi znanstveno) stališče, magično-religiozno stališče in estetsko stališče (*Pomen estetike*). Estetsko stališče je bistveno drugačno od drugih, je z njimi v sporu in celo v dialektičnem protislovju: medtem ko je za vsa druga stališča predmetna stvarnost samó orodje, so za estetsko stališče stvari nosilci vrednot samih na sebi. Zato je tudi estetska

funkcija, ki jo je mogoče ugledati z estetskega stališča, drugačna od drugih (npr. uporabnih) funkcij.

Določitev stališč (morda bi bilo v prevodu bolje uporabiti besedo stojišče ali gledišče) do stvarnosti sodi v sam temelj znanstvenega raziskovanja. Zdaj je treba definirati predmet raziskovanja. Za Mukafovskega to ni umetnina kot osnovni predmet, artefakt, temveč estetski predmet oz. objekt, ki nastane kot nesnovni ekvivalent umetnine v zavesti sprejemalca (teoretika ali praktičnega »uporabnika« dela). Če naj gre za občevljivost raziskovalčevih izsledkov, ni dovolj samo opisati vtise individualne zavesti; treba je priti do tistih estetskih vrednot umetnine, ki so sprejemljive za skupinsko (kolektivno) zavest. Šele potem lahko govorimo o znanstvenem načinu raziskovanja v okviru posebne znanosti, ki se imenuje estetika. Estetika je torej znanost o področju estetičnosti, o estetskem stališču, o pojavih in nosilcih estetske funkcije, o estetski vrednoti in normi. Vse te kategorije raziskuje estet posredno prek estetskega objekta, se pravi nekakšnega odseva ali korelata umetniškega dela v zavesti, ki ni ne abstrakcija ne psihološko stanje posameznika, temveč kolektivna zavest naslovnikov.

Za Mukafovskega je temeljni pojem estetska funkcija. Ta je skupaj z normo in vrednoto eden od treh vidikov estetičnosti. Vse tri obravnava v šestih od desetih prevedenih razprav. Estetska funkcija je potencialno navzoča na vseh področjih človekovega delovanja in ustvarjanja, ki je že po svoji naravi večfunkcijsko. Vendar je na neumetniških področjih drugotna; samo v umetnosti dobi lastnost temeljne dominante. Umetnost je na neki način privilegirano kraljestvo estetske funkcije, ki se loči od praktične, teoretične in simbolne funkcije. Ker ima estetska funkcija v umetniškem delu osrednji in vodilni položaj, je tudi umetnina že po svojem temelju samosmotrna, sama sebi zadostna, vase naravnana. Te lastnosti namreč kaže tudi estetska funkcija kot »način samouveljavljanja subjekta v

zunanjem svetu» (*Mesto estetske funkcije med drugimi*, str. 239). Estetska funkcija je torej za umetnost nujen element, saj bi brez nje umetnine sploh ne bilo.

Iz pojma estetske funkcije izvira tudi drugi vidik estetičnosti – pojem estetske vrednote. Estetska vrednota v umetniškem delu je navzoča, če ima delo estetsko funkcijo. Prav ta omogoča razvidno uveljavitev estetske vrednote, do katere naslovnik zavzema estetsko stališče. Estetska vrednota pa je neločljivo povezana tudi s tretjim vidikom estetičnosti – z estetsko normo. Estetska norma meri sposobnost, s kakršno umetniško delo opravlja svojo estetsko funkcijo; ta sposobnost je glede na estetsko funkcijo estetska vrednota dela. Kar se v umetnini ujema z estetsko normo, je pozitivna vrednota, kar se z njo razhaja, pa negativna. To pomeni, da je estetska norma regulativ estetske funkcije, ki ureja estetsko vrednoto. Tako norma kot vrednota pa sta v estetiki dinamična, dialektično spremenljiva in protislovna procesa, ne pa enkrat za večno postavljeni in veljavni harmonični stanji. Vemo, da se estetske sodbe spreminjajo, kakor se spreminja tudi odnos med subjektom in objektom. Prav tako se spreminjajo tudi estetske norme na osnovi estetskih sodb posameznikov. Norme, ki segajo od orientacijskega izhodišča na eni strani do uzakonjenega pravila ali zakonitosti na drugi, so namreč strukturno podobne umetniškemu delu. Soznamenje dialektične antinomije, ki vlada med brezizjemno urejenostjo in poljubnim redom. Dialektično antinomična pa je tudi literarna struktura – celota na poseben način urejenih delov, med katerimi vlada notranja enotnost dialektičnih navzkrižij. Če se estetske norme povežejo v skupek in ustvarijo normativni kánon, velja zanje dinamična hierarhija in stopenjskost umetnine. Mukafovsky našteva različne skupine estetskih norm, s katerimi mora računati umetnik (jezikovne, tehnične, zvrstne, tradicionalne idr.). S tega vidika je umetnina zapleteno vozlišče pozitivnih in negativnih norm. Ob-

enem je umetnina tudi izvir estetskih vrednot, ki so po mišljenju Mukafovskega odvisne od treh kriterijev: prostorske razširjenosti, časovne veljavnosti in splošne razvidnosti.

Skupek norm, estetski kánon ali okus se torej razvija, saj se pravila, ki merijo estetsko funkcijo in določajo estetsko vrednoto, spreminjajo. Potemtakem tudi lepota, ki je pri Mukafovskem sinonim za celovito umetniško vrednoto, popolno soglasje z estetsko normo in tisto, kar zbuja estetsko ugodje (*Problemi estetske vrednote*, 43, 45), ni immanentna lastnost umetniškega dela. »Lepa« je lahko tudi umetnina, ki krši veljavne estetske norme in zbuja neugodje; kršenje je celo pogoj žive umetnosti. Lepota je nekaj, kar torej izvira iz vsakokratne strukturalnosti umetnine, rezultat vzajemnega učinkovanja med avtorjem, umetniškim delom in njegovim naslovnikom (bralcem, gledalcem, poslušalcem).

Tu smo pri zadnji skupini problemov, ki jih obravnava Mukafovsky v estetskih razpravah – pri problemih estetskega znaka. Znak že po svoji naravi nadomešča nekaj drugega in na to drugo potem tudi kaže. Umetniško delo je čutno dojemljiv simbolni znak (označevallec), ki mu v zavesti ustreza njegov miselno dojemljivi estetski korelat (označenec). Literarni teoretik in estet preučuje poleg problematike adresanta in adresata še problem njunega notranjega odnosa in zunanjih vezi, problem teksta in konteksta umetnine. Ukvarja se torej z dvojnimi semiološkimi pomenom umetnosti, kot pravi Mukafovsky. Umetnost ima poleg funkcije avtonomnega (samosmotrnega) znaka še funkcijo komunikacijskega (sporočilnega) znaka (*Umetnost kot semiološko dejstvo*). To nujno usmerja tudi njeno preučevanje, ki mora upoštevati tudi zunajumetnostne estetske pojave, do katerih vodi konkretno umetniško delo.

To so poglavitni problemi estetske teorije Jana Mukafovskega, kakor jih razbiramo iz knjige *Estetske razprave*. Ob strani našega zani-

manja je ostala samo razprava *Problemi individuuma v umetnosti*, ki se z obravnavo individuuma (pošiljalca znaka = bralca, gledalca ali poslušalca), subjekta, generacije kot razširjenega individuuma in umetniškega dela kot individuuma priključuje razpravam o estetskem znaku. Slovenskemu prevodu razprav lahko očitamo samo nekaj terminoloških nerodnosti (npr. pošiljatelj in sprejemalec znaka; prevajalec ni izkoristil možnosti adresant/adresat, naslavljalce/naslovnik ali naslovljenec); založbi pa nekaj tiskarskih napak, med katerimi je najhujša ta, da je v kazalu izpadla razprava *Mesto estetske funkcije med drugimi*.

D. Bajt

Roman Jakobson:
OGLEDI IZ POETIKE
Izbor tekstov Milan Komnenić in
Leon Kojen. Predgovor Leon Kojen.
Več prevajalcev
Prosveta, Beograd, 1978.

Drugi pri nas objavljeni izbor ponovno opozarja na Jakobsonovo vlogo pri razvoju literarne vede. Njegovo delo opredeljuje prizadevanje za presnovo te stroke v znanstveno disciplino z lastno, precizno terminologijo in ustrezno metodologijo ter takšnimi kriteriji, ki naj jo omogočijo kot avtonomno vedo. Ta težnja je bila formulirana že 1921, ko je avtor poudaril, da »predmet znanosti o literaturi ni literatura, temveč literarnost« in da mora literarna zgodovina, če hoče postati znanost, »priznati književni postopek za edinega svojega junaka«. Naprotovanje »atomiziranim metodam vede o književnosti«, odklanjanje apriorizmov in deklariranje analitično-induktivne poti raziskovanja ter zavzemanje za sintetično dojetje bistva besedne umetnosti z ozirom na *poetičnost* (izraz iz leta 1934) ali *literarnost* (1921) – vse to pomeni odločilen prispevek k razumevanju ustroja in funkcioniranja literature ter implicitno tudi k razumevanju njenega ontološkega statusa. Poezija oziroma literatura

sploh je za Jakobsona predvsem *jezik v estetski funkciji*.

Razvrstitev 19 naslovov je deloma kronološka (predvojni teksti – I. del, povojni teksti – II. del), deloma vsebinska in sega od prvega Jakobsonovega tiskanega prispevka z območja literarne vede (1921) do *Postscriptuma* (1973), v katerem odgovarja svojim kritikom. Vsebinska logika razporeditve se izraža v tem, da so na začetku spisi z načelnimi, programskimi opredelitvami nalog literarne vede, sledijo pa spisi, ki izrekajo Jakobsonove temeljne premise in pretresajo ključne teme – problem literarnosti, dominante, narave literarnega znaka, razmerje njegove referencialnosti in estetskosti, problem pesniške realnosti, vprašanje literarnega postopka, vlogo fonoloških struktur za pesniško semantiko, pomen gramatične figure itd. Smiselno je tudi kronološki vidik, ker odpira pogled v razvoj avtorjevih teoretskih stališč, hkrati pa v troje tudi za literarno vedo odločilnih okolij – v moskovski, praški in newyorški lingvistični krog, ki so z Jakobsonovim znanstvenim delom in osebno iniciativo usodno povezani.

Te tri etape se kažejo v njegovem sicer problemsko konstantnem področju raziskovanja (jezik – tudi v povezavah z drugimi disciplinami, literatura, folkloristika, obči razvoj kulture) tudi s postopnim dotekanjem pobud in vplivov, ki so formirali njegovo znanstveno širino, tako da danes nekaterim velja za »pionirja strukturalizma«, nedvomno pa za združevalca samostojnega ameriškega strukturalizma (Boas, Sapir, Whorf) z evropskimi izhodišči. Genetično podlago njegovih znanstvenih pogledov predstavlja najprej nikoli pretrgan stik s samo umetniško prakso, predvsem s sočasno in z njenim prizadevanjem za nov izraz, potem ideje kazanske lingvistične šole (posredno prek Ščerbe) – oboje že v moskovskem obdobju. Vpliv Saussurovih idej (posredno prek Karcevskega, deloma že v moskovskem obdobju) pride do izraza v praški fazi, ko se prepleta s poudarjenimi dialektično historičnimi vi-